

Р.М. Мішенюк
Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ НАУКОВО – ПЕДАГОГІЧНОМУ СКЛАДУ ЩОДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ УПРАВЛІННЯ ОРГАНАМИ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

У статті охарактеризовано методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо розвитку професійної компетентності офіцерів управління органами охорони державного кордону, розкрито зміст, методи, форми роботи, що допомагають вирішити необхідні педагогічні завдання.

Ключові слова: професійна компетентність, розвиток, педагогічні умови, офіцери управління, методика, методичні рекомендації.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України "Про Державну прикордонну службу" (стаття 17) визначено, що підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації особового складу Державної прикордонної служби України слід проводити у навчальних закладах Державної прикордонної служби України та в інших навчальних закладах [5].

У наш час підвищення кваліфікації персоналу ДПСУ, в тому числі й офіцерів управління органами охорони державного кордону, проводиться в Національній академії Державної прикордонної служби ім. Б. Хмельницького шляхом курсового навчання за спеціальностями або посадами персоналу та спрямоване на вдосконалення його професійної компетентності, що дозволяє розширювати і поглиблювати раніше здобуті професійні знання, уміння та навички, необхідні для виконання професійних обов'язків.

У Директивах Адміністрації Державної прикордонної служби "Про підготовку персоналу Державної прикордонної служби України", "Про удосконалення роботи з персоналом Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького та навчальних центрів Державної прикордонної служби України" головними завданнями підготовки персоналу Держприкордонслужби визначено: підтримання професійної майстерності персоналу на рівні, який забезпечуватиме якісне та ефективне виконання завдань за посадовим призначенням; удосконалення рівня підготовки персоналу щодо практичної реалізації правоохоронних та правозастосовчих функцій у повсякденній охороні державного кордону, під час проведення спільних оперативно-профілактичних заходів та локальних дій; досягнення високої злагодженості органів управління при виконанні завдань оперативно-службової діяльності в умовах створення чотирирівневої системи управління; подальше удосконалення практичних навичок посадових осіб упевнено та рішуче діяти в умовах загострення обстановки на державному кордоні та ін. [6].

Загалом аналіз нормативно-правових актів, які регламентують підготовку офіцерів управління органами охорони державного кордону, свідчить, що поліпшення кадрового забезпечення органів охорони державного кордону є одним із основних напрямів підвищення ефективності

діяльності ДПСУ України. З огляду на це вирішення проблеми удосконалення професійної підготовки персоналу ДПСУ та розвитку їх професійної компетентності є важливим педагогічним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Для розвитку професійної компетентності офіцерів управління органами охорони державного кордону важливе значення має урахування ідей компетентнісного (О. Глузман, І. Зимня, О. Овчарук, Ю. Фролов, А. Хуторської, В. Шадріков та ін.), системного (Б. Ананьєв, Г. Костюк, К. Платонов та ін.) та комплексного (А. Кузьмінський, Б. Ломов та ін.) підходів. Окрім того, слід брати до уваги положення теорії діяльності та розвитку особистості (Л. Виготський, В. Давидов, С. Рубінштейн та ін.), теорії особистісно-орієнтованого підходу щодо організації навчального процесу (І. Бех, Г. Селевко та ін.), а також праці з питань професійної підготовки офіцерів-прикордонників (О. Діденко, Д. Іщенко, В. Райко, О. Сафін, С. Максименко та ін.). Серед прикладних наукових досліджень для визначення педагогічних умов розвитку професійної компетентності офіцерів важливе значення мають роботи О. Луцького, А. Грушевої, О. Кіреєвої, А. Комарова, О. Миропольської та ін.

Метою статті є розгляд методичних рекомендацій науково-педагогічному складу щодо розвитку професійної компетентності офіцерів управління органами охорони державного кордону в процесі їх фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений теоретичний аналіз проблеми розвитку професійної компетентності у майбутніх магістрів управління органами охорони державного кордону в процесі фахової підготовки та результати експериментального дослідження дозволили обґрунтувати методичні рекомендації щодо розвитку цієї професійно важливої властивості.

Насамперед слід зазначити, що загальною методологічною основою розвитку професійної компетентності в майбутніх магістрів управління органами охорони державного кордону в процесі фахової підготовки має бути *системний підхід*, що дозволяє розглядати розвиток професійної компетентності офіцерів як функціональну систему, що з урахуванням цілей, змісту, часу і місця є науково обґрунтованою сукупністю методів, форм і засобів підготовки офіцерів. Важливість *діяльнісного* обумовлена тим, що розвиток професійної компетентності офіцерів управління основними підрозділами охорони державного кордону відбувається в процесі навчальної діяльності, містить мету, умови, дії, операції та розгортається за логікою”, “потреба – мотив – дія” [2], а також детермінований потребнісно-мотиваційними чинниками. Значення *компетентнісного* підходу полягає в тому, що він дозволяє визначити необхідні результати навчання і побудувати відповідний навчальний процес. У свою чергу положення *особистісно орієнтованого* підходу дозволяють при організації професійної підготовки офіцерів управління основними підрозділами охорони державного кордону забезпечувати єдність їх розумового, морального, фізичного розвитку, а також визначити необхідні форми і методи роботи у цьому напрямі. *Комплексний* підхід дає стратегію перетворення наявного рівня розвитку

професійної компетентності у вищій, оптимальній, через урахування різних аспектів функціонування фахівця.

Слід також враховувати, що розвиток професійної компетентності в офіцерів управління органами охорони державного кордону, як і будь-який цілеспрямований та педагогічно керований процес, підпорядковується певним принципам. Серед таких принципів слід вказати на *принципи науковості, усвідомленого навчання, індивідуалізації, цілеспрямованості, професійної спрямованості, принцип зв'язку теорії з практикою, безперервності й послідовності, фундаменталізації змісту навчання, аксіологічний принцип* та ін. Дотримання цих принципів дозволяє належним чином організувати фахову підготовку майбутніх магістрів та розвиток їх професійної компетентності.

Для побудови професійної підготовки офіцерів на засадах компетентнісного підходу слід визначити складові професійної компетентності, які з урахуванням вимог до сучасного офіцера ДПСУ необхідно сформулювати в процесі професійної підготовки. Модель фахівця має урахувати вимоги, що обумовлені державним стандартом, описувати набір знань та умінь, якими повинен володіти фахівець, а також сукупність видів діяльності, для виконання яких він має бути підготовлений. Це насамперед описи оперативно-службових функцій, завдань діяльності та умінь, якими повинен керуватися офіцер управління органами охорони державного кордону.

При цьому зміст освіти повинен охоплювати дидактично адаптований соціальний досвід вирішення професійних проблем, а також вибір відповідних методів, засобів і форм засвоєння навчального матеріалу. Таке навчання має бути орієнтоване на набуття офіцерами досвіду професійної діяльності безпосередньо в процесі навчання, на підготовку до вирішення конкретних проблем, що стоять перед фахівцями, формування спеціальних, тактичних і методичних навичок дій відповідно до інтелектуально-професійної ієрархії діяльності й завдань охорони кордону.

При підготовці магістрів слід також брати до уваги, що в ній, порівняно з підготовкою бакалаврів, більш сильним має бути когнітивний аспект професійної компетентності. Це має забезпечувати здатність офіцерів до вирішення більш складних професійних управлінських питань і прийняття самостійних рішень. Вищий рівень підготовки магістра повинен дати йому можливість більш ґрунтовно опрацьовувати інформацію, здійснювати системний аналіз ризиків на державному кордоні, займатися інформаційно-аналітичним забезпеченням системи інтегрованого управління кордонами, здійснювати наукові дослідження, розробки й відкриття.

Так як серед основних функцій, що їх доводиться виконувати офіцеру управління органами охорони державного кордону, переважає управлінська, в системі його магістерської підготовки має значення більше, ніж на етапі бакалаврської підготовки, обізнаність про основні шляхи, методи та прийоми виконання управлінських завдань, що потребують більшого рівня самостійності та ініціативності. Для цього, відповідно до компетентнісного підходу, зміст освіти та організації освітнього процесу повинен передбачати розвиток в офіцерів здатності самостійно вирішувати проблеми професійного

характеру. Саме тому розвиток в офіцерів уміння прийняття управлінського рішення слід розглядати як найважливіший аспект організації їх фахової підготовки.

Для розвитку професійної компетентності майбутніх магістрів важливе значення має їх висока активність, як суб'єктів навчання, бо вони самі себе навчають. Відповідно до компетентнісного підходу слід передбачати зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в офіцерів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки і досвід успішних дій у різних ситуаціях професійної діяльності [1, с. 71–72]. У цьому контексті для забезпечення активності офіцерів потрібно використовувати активні методи, які найкращим чином дозволяють розвивати в офіцерів систему засобів розумової та практичної діяльності, самостійність у пізнавальній діяльності, тому що при цьому суб'єкти навчання отримують знання не у готовому вигляді, а через самостійне осягнення істини (А. Вербицький, А. Матюшкін, М. Скаткін, З. Слєпкань).

Орієнтуючись на розвиток в майбутніх магістрів управління органами охорони державного кордону професійної компетентності, важливе значення мають такі специфічні методи підготовки, як метод аналізу конкретних ситуацій, вирішення професійних завдань, виконання індивідуальних навчальних та дослідницьких завдань, а також ділової гри.

Методичною цінністю методу аналізу конкретних ситуацій є те, що він передбачає оволодіння професійними знаннями шляхом самостійного вирішення проблем, містить дидактично обґрунтовані та відповідно підібрані ситуації, а не пасивне прослуховування інформації [8, с. 360]. Цей метод дозволяє залучити офіцерів до дискусії та забезпечити достатній рівень предметності обговорення. При використанні цього методу важливе значення має підбір відповідних професійно спрямованих ситуацій. Для створення такої ситуації слід використовувати певну проблему з професійної діяльності офіцера-прикордонника, подавши її у вигляді ситуаційного опису [87, с. 3].

Для розвитку в офіцерів необхідних у професійній діяльності якостей, управлінських умінь і навичок слід використовувати завдання кількох рівнів, зокрема репродуктивного (для повторення, закріплення, відтворення, порівняння, перенесення засобів діяльності), дослідницького (для активізації творчого заділу й самостійності) та моделювання професійних ситуацій (для розвитку активних дій майбутніх фахівців в ситуації вибору та нестандартних підходів до вирішення завдання). Ці завдання повинні охоплювати максимальну кількість тем навчальних дисциплін, передбачати елементи наукового дослідження, зв'язок з практичним провадженням нових ідей, а також створювати простір для самостійного вирішення. Загалом така система завдань повинна допомогти формувати у суб'єктів навчання самостійність, прагнення до опанування професійною компетентністю.

У свою чергу ділові ігри повинні передбачати відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання основних умов і системи відносин, характерних для відповідної діяльності [8, с. 358]. Ділова гра є також засобом моделювання нових умов оперативно-службової діяльності, методом пошуку нових способів виконання оперативно-

службових завдань та шляхів розв'язання проблемних ситуацій. Під час ділової гри слід практично опрацьовувати весь комплекс питань з організації оперативно-службової діяльності та управління органами (підрозділами) при виконанні оперативно-службових завдань.

Так як магістерська підготовка здійснюється на базі бакалаврської, магістр – офіцер управління органами охорони державного кордону – повинен бути краще підготовлений до всіх видів виконання узагальнених завдань професійної діяльності, ніж бакалавр, особливо щодо управлінської та комунікативної сторін професійної підготовки. Це обумовлює необхідність посиленої уваги до вивчення комунікативних аспектів управлінської взаємодії та ефективних методів доцільного управлінського комунікативного впливу.

Для розвитку в офіцерів управління органами охорони державного кордону професійної компетентності важливо удосконалювати її базові комунікативні елементи, такі як уміння вести діалог та монолог. Слід враховувати те, що діалогічні стосунки в процесі управління є універсальною умовою ефективності управлінської діяльності, формою розкриття потенційних можливостей учасників управлінської взаємодії [4, с. 364]. Для розвитку базових комунікативних елементів професійної компетентності офіцерів слід використовувати андрагогічну модель інтерактивного навчання. Серед умов, які забезпечують ефективність використання андрагогічної моделі навчання, слід вказати на високий рівень самосвідомості й відповідальності, наявність життєвого досвіду та попередньої підготовки, сформованість практичних навичок та умінь, а також нетривалий термін навчання [7, с. 47–49].

Інтерактивне навчання передбачає організацію спільного процесу пізнання, коли знання здобуваються в спільній діяльності через діалог, полілог суб'єктів навчання між собою та з викладачем. Важливими інтерактивними формами і методами мають бути евристичні бесіди, метод “круглого столу”, метод ділової гри, навчальні тренінги, колективне вирішення творчих завдань, практичні групові вправи, обговорення відеозаписів. У такому випадку інтерактивна діяльність забезпечуватиме не тільки приріст знань, умінь, навичок, засобів діяльності й комунікації, а й становлення й удосконалення професійної компетентності через включення офіцерів в усвідомлене переживання індивідуальної й колективної діяльності та набуття необхідного досвіду [7, с. 38–39].

Важливо також враховувати, що процес розвитку професійної компетентності особистості триває протягом усього її життя та на кожному етапі збагачується новим змістом, новими організаційно-педагогічними формами і методами, новими потребами і відповідними підходами до інтегрування індивідуальних професійних, соціальних аспектів життєдіяльності. З огляду на це, важливо створювати умови для орієнтування офіцерів на самопізнання своїх особистісних можливостей, відповідно до вимог професії, підвищувати їх зацікавленість у саморозвитку професійно необхідних якостей, прагнення до різнобічності розвитку з метою перспективної самореалізації в різних ситуаціях професійної діяльності, розвивати їх самостійність, як складову уміння приймати виважені та необхідні управлінські рішення з охорони державного кордону.

Для організації професійного самовдосконалення майбутніх магістрів управління органами охорони державного кордону слід формувати відповідне соціально-психологічне середовище, розвивати мотивацію до професійного самовдосконалення та її відповідність реальним вимогам професійної діяльності офіцера, а також здійснювати педагогічне керівництво професійним самовдосконаленням офіцерів з урахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей. Необхідно розвивати в офіцерів уміння працювати з компонентами дидактичних комплексів навчальних дисциплін та літературними джерелами. Важливе значення має включення в структуру навчального процесу різних видів самостійної роботи, насамперед тих, які б передбачали відповідні прийоми пізнавальної діяльності. Для формування і розвитку в офіцерів умінь самоосвіти потрібно використовувати різні види самостійних робіт, зокрема аналіз тексту, складання планів і питань при вивченні літературних джерел; письмові та усні узагальнення прочитаного і прослуханого матеріалу; систематизацію і класифікацію матеріалу, підготовку доповідей, повідомлень, рефератів до семінарських занять, підготовку до участі в диспутах та ін.

Висновки. Основними методичними рекомендаціями щодо розвитку в майбутніх магістрів управління органами охорони державного кордону професійної компетентності слід назвати такі: 1) використання системного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого та комплексного підходів; 2) дотримання принципів науковості, усвідомленого навчання, індивідуалізації, цілеспрямованості, професійної спрямованості, принципу зв'язку теорії з практикою, безперервності й послідовності, фундаменталізації змісту навчання, аксіологічного принципу; 3) проектування процесу професійної підготовки на основі компетентнісного підходу з урахуванням моделі сучасного офіцера ДПСУ; 4) організація професійної освіти з урахуванням оперативно-службових функцій, завдань діяльності та умінь, якими повинен володіти офіцер ДПСУ; 5) використання методів, що забезпечують активність офіцерів при відпрацюванні навичок ухвалення управлінських рішень як важливої складової їх професійної компетентності; 6) застосування андрагогічної моделі інтерактивного навчання для удосконалення базових комунікативних елементів професійної компетентності офіцерів; 7) використання системи відповідних завдань для опрацювання та розвитку в офіцерів управління органами охорони державного кордону відповідних умінь самоосвітньої діяльності з проблем професійної компетентності та ін.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є дослідження результатів експериментальної роботи з перевірки педагогічних умов розвитку професійної компетентності офіцерів управління органами охорони державного кордону в процесі їх фахової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: колект. моногр.; під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: К.І.С, 2004. – 112 с. – (Бібліотека освітньої політики).

2. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977.–304 с.

3. Методичні рекомендації з підготовки та проведення рольових ігор з персоналом Держприкордонслужби України щодо стандартів культури спілкування з особами, які перетинають державний кордон, та психологічного забезпечення культури здійснення прикордонного контролю у пунктах пропуску через державний кордон / О.А. Жданенко, Е.В. Матусяк, Є.В. Стасюк та ін. – Хмельницький, 2010. – 76 с.

4. *Орбан-Лембрик Л.Е.* Психологія управління: [посібник] / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2003. – 567 с.

5. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03 квітня 2003 р. № 661-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – С. 208. – Зі змінами; ост. ред. 9 червня 2013 р.

6. Про підготовку персоналу Державної прикордонної служби України у 2007 році [Електронний ресурс] : директива Адмін. ДПСУ від 25 жовтня 2006 р. № 785. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

7. *Сисоєва С.О.* Інтерактивні технології навчання дорослих: [навч.-метод. посіб.] / С.О. Сисоєва. – К.: ЕКМО, 2011. – 320 с.

8. *Ягунов В.В.* Педагогіка: [навч. Посіб]. / В.В. Ягунов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

Р.Н. Мишенюк
Национальная академия
Государственной пограничной службы
Украины имени Богдана Хмельницкого

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ НАУЧНО – ПЕДАГОГИЧЕСКОМУ СОСТАВУ ПО РАЗВИТИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ОФИЦЕРОВ УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНАМИ ОХРАНЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ

В статье охарактеризованы методические рекомендации научно-педагогическому составу по развитию профессиональной компетентности офицеров управления органами охраны государственной границы, раскрыто содержание, методы, формы работы, которые помогают решить необходимые педагогические задачи.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, развитие, педагогические условия, офицеры управления, методика, методические рекомендации.

R. Mishenyuk
National Academy of State Border Guard Service
of Ukraine Bohdan Khmelnytsky

METHODOLOGICAL GUIDELINES FOR TEACHING STAFF CONCERNING THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF ADMINISTRATIVE OFFICERS OF THE STATE BORDER GUARD UNITS

The article defines methodical guidelines for teaching staff concerning the development of professional competence of administrative officers of the state border guard units, expands the content, principles, methods and forms of work that help to solve urgent educational tasks.

Keywords: professional competence, development, pedagogical conditions, administrative officers, methodical guidelines.